

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Johan Skytte poliitikauuringute instituut

Tõnis Edela

**KAS DEMOKRAATIA TOIMIB PAREMINI PRESIDENTAALSES
VÕI PARLAMENTAARSES SÜSTEEMIS? ANALÜÜS UUTE
DEMOKRAATIAE NÄITEL**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Liisa Talving, PhD

Tartu 2021

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite seisukohad, ning kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Tõnis Edela | 17.05.2020

Kaitsmine toimub/kuupäev/ kell/kellaaeg/
...../aadress/ auditooriumis/number/.

Retsensent: /nimi/ (...../teaduskraad/),
..... /amet/

Lühikokkuvõte

Kommunistlike, postkommunistlike, marginaalsete, vähemarenenud, liberaal-demokraatlike ja islamiriikide kõrval eristatakse maailma riikide hulgas uusi demokraatiaid. Need on kiire arengu, sh demokraatliku arenguga riigid, mis suunduvad arenenud liberaaldemokraatia poole. Demokraatliku riigi juhtimiseks valitakse enamasti üks kahest süsteemist: presidentaalne või parlamentaarne valitsemissüsteem.

Uurimuse eesmärk oli välja selgitada uute demokraatiate näitel, kas demokraatia toimib paremini parlamentaarses või presidentaalses süsteemis. Analüüsis kasutatakse näiteriikidena Indiat ja Brasiiliat ja perioodiks valiti aastad 1983–2020, mis andis võimaluse vaadelda mõlemat riiki nii enne suuremat demokraatliku arengut kui ka arengu ajal.

Esmalt selgitatakse demokraatia ja uute demokraatiate terminid. Seejärel analüüsitakse valitsemissüsteeme ja valitsemissüsteemide toimimist uutes demokraatides. Metodoloogia osas põhjendatakse, miks valiti MSSD meetodiga sellised näiteriigid, ja selgitatakse analüüsiosas kasutatavat viit näitajat, mis mõõdavad riikide demokraatiat eri alustel.

Bakalaureusetöö tulemusena selgus, et valimisdemokraatia, liberaaldemokraatia ja inimarengu indekse võrdluses on presidentaalses Brasiilias demokraatia paremini arenenud kui parlamentaarses Indias. Deliberatiivse demokraatia indeksi ja protestide intensiivsuse võrdlus oli küll statistiliselt väiksema erinevusega, aga tõestas samuti presidentaalse süsteemi paremust võrreldes parlamentaarse süsteemiga. Seega toimib uute demokraatiate näitel demokraatia presidentaalses süsteemis paremini kui parlamentaarses süsteemis.

SISUKORD

Lühikokkuvõte	3
SISSEJUHATUS	5
1. TEOREETILINE TAUST	7
1.1. Demokraatia termin	7
1.2. Uued demokraatiad.....	9
1.3. Parlamentaarse ja presidentaalse süsteemi toimimine uutes demokraatiates ...	10
1.3.1. Demokraatia tõhusus uutes demokraatiates	10
1.3.2. Valitsemissüsteemide võrdlus.....	12
1.3.3. Parlamentaarne ja presidentaalne süsteem uutes demokraatiates	13
2. METODOLOOGIA	16
2.1. Valim	16
2.1.1. India.....	17
2.1.2. Brasiilia	18
2.2. Metoodika kirjeldus.....	18
3. EMPIIRILINE ANALÜÜS	21
3.1. Deliberatiivse demokraatia indeks	21
3.2. Valimisdemokraatia indeks	23
3.3. Liberaaldemokraatia indeks.....	24
3.4. Inimarengu indeks	25
3.5. Protestide intensiivsus	27
3.6. Järeldused	28
KOKKUVÕTE.....	31
KASUTATUD KIRJANDUS	33
Lihthitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	36

SISSEJUHATUS

Bakalaureusetöös võrreldakse parlamentaarse ja presidentaalse valitsemissüsteemi toimimist uutes demokraatiates. Kuigi varem on paljud autorid parlamentaarset ja presidentaalset valitsemissüsteemi võrrelnud (Horowitz, 1990; Price, 1943; Shugart, 1993), puuduvad täpsemad võrdlusandmed nende edukusest uutes demokraatiates.

Uued demokraatiad on uurimisvaldkond, mis väärrib analüüsimist, sest ühelt poolt on neid riike üsna palju, neil on suur mõju ning need arenevad kiiresti maailmaareenile, aga teisalt teatakse nende kohta võrdlemisi vähe. Töö eesmärk on selgitada välja, kas demokraatia toimib paremini presidentaalses või parlamentaarses süsteemis ning seda uute demokraatiate näitel. Selle jaoks analüüsitakse kõigepealt teiste autorite töid, mis on seotud valitsemissüsteemide toimimisega uutes demokraatiates, ning teooria põhjal koostatakse ka hüpotees. Seejärel valitakse näiteriigid ja tehakse empiiriline analüüs, kus kasutatakse viit eri näitajat, et mõõta demokraatia edukust.

Võrdlemiseks valiti parlamentaarse valitsemissüsteemiga India ja presidentaalse valitsemissüsteemiga Brasiilia ning analüüsi perioodiks aastad 1983–2020, tänu millele saab vaadelda mõlemat riiki enne suuremat demokraatlikku arengut ja ka hilisema arengu ajal.

Bakalaureusetöö on jagatud kolmeks sisupeatükiks: teoreetiline taust, metodoloogia ja empiiriline analüüs. Esimese peatüki põhieesmärk on anda bakalaureusetööle teoreetiline raamistik ja esitada eri autorite käsitus valitsemissüsteemide toimimisest uutes demokraatiates. Esmalt käsitletakse seda, kuidas on eri autorid demokraatiat defineerinud ja selle põhjal võetakse bakalaureusetöö analüüsi jaoks aluseks Schmitteri ja Karli (1991) lähenemine. Peale selle defineeritakse teoreetilises taustas McCormicku (2013) alusel uued demokraatiad kui termin. Viimasena kirjeldatakse parlamentaarset ja presidentaalset valitsemissüsteemi ning Linzi (1985), Lijpharti (1991), Cheibubi (2006) ja Kasapovići (1996) allikatele põhinedes mõlema valitsemissüsteemi toimimist uutes demokraatiates.

Metodoloogia peatüki eesmärk on põhjendada näiteriikide valikut, tutvustada neid riike ja kirjeldada üle maailma kasutatavaid ja riikide demokraatiat võrdlevaid näitajaid, mille valik põhineb peamiselt Lijpharti (1991) teorial. Riikide valimiseks kasutati Most

Similar Systems Designi meetodit: selle alusel leiti ühelt poolt võimalikult sarnased riigid, aga teiselt poolt ühe teguri ehk valitsemissüsteemi poolest erinevad riigid.

Empiirilise analüüsi peatüki eesmärk on selgitada iga demokraatiat võrdleva näitaja põhjal, kummas valitsemissüsteemis toimib indeksi kirjeldatava nähtus paremini. Kasutatakse deliberatiivset indeksit, valimisdemokraatia indeksit ja liberaaldemokraatia indeksit, mis pärinevad Varieties of democracy andmebaasist (V-dem, 2021a). Peale selle kasutatakse analüüsis ÜRO inimarengu programmi koostatud inimarengu indeksit (UNDP, 2021a) ja Global Database of Events, Language, and Tone'i (GDELT, 2021) andmeid riikides toimuvate protestide intensiivsuse kohta. Viimaks esitatakse järeldused.

1. TEOREETILINE TAUST

Järgnevas peatükis selgitatakse kõigepealt, kuidas on eri autorid demokraatiat defineerinud. Seda tehakse kolme peamist teoreetilist valikut kasutades. Sellele järgneb uute demokraatiate tutvustus ja kirjeldus ning seejärel analüüsitakse parlamentaarset ja presidentaalset valitsemissüsteemi. Viimaks võrreldakse eri autorite põhjal valitsemissüsteemide toimimist uutes demokraatiates.

1.1. Demokraatia termin

Bakalaureusetöö peamine eesmärk on selgitada välja, kas demokraatia toimib paremini presidentaalses või parlamentaarses süsteemis ning seda uute demokraatiate näitel. Selleks et mõista, millises teoreetilisest raamistikust mainitud terminid paiknevad, on vaja lahti mõtestada üldine demokraatia termin. Demokraatiat on võrdlemisi keeruline lühidalt ja konkreetselt defineerida, sest demokraatia mõiste sõltub tihtipeale kontekstist ja vaatenurgast. Küll aga on demokraatia laialt levinud märksõnad näiteks rahvavõim, vabadused, inimõigused ja seaduslikkus (Dalton *et al.*, 2007, lk 3–4). Alljärgnevas peatükis defineeritakse poliitikateoreetikute kirjutatu põhjal demokraatiat konkreetsemalt ja selgitatakse selle tähendust.

Poliitikateoreetik Robert A. Dahl (1998) kirjeldab demokraatiat kui eri reeglitest ja põhimõtetest ühtse konstitutsiooni moodustamist ning selle põhjal otsustatakse, kuidas tehakse kõnealuses ühingu otsuseid (lk 37). Seejuures on tähtis pidada meeles seda, et kõigil liikmetel on konstitutsioonijärgne õigus olla kaasatud otsustamisse ja ühingu tegevuskava väljatöötamisse (*ibid.*). Seega võib Dahli järgi kasutada demokraatia terminit ühiskonna eri kohtade (ühingute) süsteemi kirjeldamiseks, näiteks riigi, ettevõtte või spordiseltsi süsteemis. Peale selle on Dahli sõnul vaja toimivaks demokraatiaks viit peamist kriteeriumi: toimivat osalust, võrdsust hääletamisel, võrdsust õppida eri arusaamu, kontrolli tegevuskava üle ja kõigi täisealiste kaasamist (*ibid.*, lk 37–38).

Philippe C. Schmitter ja Terry Lynn Karl (1991) defineerivad demokraatiat kui moodsat valitsemissüsteemi, kus valitsejatel peab lasuma vastutus oma tegevuste ees ja valitsema peab koostööd tehes ja konkurentsitoel (lk 76). Nad lisavad, et demokraatial on viis põhitunnust, millest kõige tähtsam on kodanikud. See tähendab, et eri režiimides on küll valitsejad ja elanikkond, aga demokraatias moodustavad elanikkonna kodanikud, kes on

üksteise ees võrdsed (Schmitter & Karl, 1991, lk 75–76). Tunnustena esitavad nad ka konkurentsi, regulaarsed valimised, enamuse võimu, koostöö ja rahva esindajad (*ibid.*, lk 76–80).

Dalton *et al.* (2007) toovad esile, et demokraatia defineerimiseks on kolm peamist teoreetilist valikut: protseduurid ja institutsioonid, vabadused ning sotsiaalsed eelised (lk 2–3). Protseduuride ja institutsioonide puhul on Schumpeteri (1943, viidatud Dalton *et al.*, 2007, lk 3 kaudu) ja Przeworski (2000, viidatud Dalton *et al.*, 2007, lk 2 kaudu) jaoks peamised demokraatia tunnused vabad ja ausad valimised, reageeriv valitsus, parteiline konkurents ning enamuse võim. Schmitter ja Karl (1991) defineerivad samuti demokraatiat protseduuride ja institutsioonide kaudu, rõhutades nende tähtsust (lk 76–80). Vabadusi kui ühte peamist demokraatia tunnust on kirjeldanud nii Dahl (1971, lk 3) kui ka Larry Diamond (1999, viidatud Dalton *et al.*, 2007, lk 2–3 kaudu), kelle jaoks on demokraatia alusväärtused poliitiline vabadus, kodanike osalusvabadus ja võrdsus seaduse ees. Demokraatia sotsiaalset mõõdet kirjeldavad Thomas Humphrey Marshall (1992, viidatud Dalton *et al.*, 2007, lk 3 kaudu) ning Huber *et al.* (1997, lk 333–337), kelle sõnul pole ka poliitilisel võrdsusel ja osalusel indiviidi põhivajadustena mõtet, kui pole piisavaid sotsiaalseid vahendeid.

Seega käsitletakse bakalaureusetöös demokraatiat järgmiselt: see toimib riigis nagu ühinguski ja selle toimimiseks on eelkõige vajalikud omavahel võrdsed ja aktiivsed kodanikud, kes juhinduvad seatud reeglistikust (põhiseadus). Peale mainitud autorite on demokraatiat defineeritud veel, aga bakalaureusetöös kasutatakse Schmitteri ja Karli (1991) definitsiooni. Seda tehakse seetõttu, et nii demokraatlikud riigid Schmitteri ja Karli (1991, lk 76) järgi kui ka uued demokraatiad John McCormicku (2013, lk 289–293) järgi on modernsuse poole püüdlevad riigid, millel on eri valitsemissüsteemid, ja üks süsteemi edukuse tunnuseid on riigi valitsus ning selle vastutus koostöö ja konkurentsi kaudu.

1.2. Uued demokraatiad

Juan J. Linz ja Alfred Stepan (1996) toovad esile, et demokraatia kui süsteemi kõrvale jääb veel neli erinevat vormi: autoritaarne süsteem, totalitarism, posttotalitarism ja sultanism (lk 42–45). Michael Denning (2004) jaotas maailma (II maailmasõjast kuni sajandivahetuseni) kolmeks osaks: kapitalistlik maailm (lääneriigid), kommunistlik maailm (idaplokk) ja dekoloniseeriv maailm (arengumaad, lk 1–5). Kolme maailma arusaam on levinud ka tänapäeval: eristuvad arenenud maad (lääneriigid), arengumaad (Aafrika, Lähis-Ida) ja niinimetatud idablokk (mõned endised NSVL- i riigid, Venemaa, Hiina).

McCormicku (2013) sõnul on selline viis maailma kolmeks jagada iganenud ja vale (lk 13). Ta jagab maailma majanduslike, poliitiliste ja sotsiaalsete näitajate järgi kuueks osaks, kasutades eri indekseid (*ibid.*). McCormicku jaotuse järgi jaguneb maailm kommunistlikeks ja postkommunistlikeks riikideks, marginaalseteks riikideks, islamiriikideks, vähemarenenud riikideks, liberaaldemokraatlikeks riikideks ja uuteks demokraatiateks (*ibid.*, lk 26). McCormick tunnistab, et tema teooria ei ole ideaalne, sest mõned riigid sobivad sellesse raamistikku paremini ja mõned halvemini, aga selliselt jagades on võimalik katta ära kõik maailmas olevad riigid (*ibid.*, lk 23). Kuigi McCormicku jaotus pole ideaalne, kasutatakse bakalaureusetöös seda liigitust, et eristada uusi demokraatiad, sest McCormicku jaotus võtab arvesse võimalikult laiapõhjalised ja uued (majanduslikud, poliitilised ja sotsiaalsed) andmed, mida teised autorid pole sellise täpsusega käsitlenud.

Viimastel kümnenditel on kerkinud esile palju riike, peamiselt Kagu- ja Lõuna-Aasias, Kariibimere piirkonnas ning Ladina-Ameerikas, mis on majanduslikult ja poliitiliselt kiiresti liberaaldemokraatia poole arenenud (McCormick, 2013, lk 28–29). Seetõttu on nendes riikides märgatavalt paranenud poliitiline pluralism ja need riigid on muutunud stabiilsemaks (*ibid.*). Uute demokraatiatena võib mõista riike, kus toimub kiire sotsiaalne, poliitiline, majanduslik ja tehnoloogiline areng, samamoodi nagu see toimus Euroopas ja Põhja-Ameerikas 18. ja 19. sajandil (*ibid.*, lk 28). McCormicku hinnangul on maailmas praegu 25 uut demokraatiat, mille alla kuuluvad näiteks Mehhiko, Brasiilia, Taiwan, India ja Malaisia (*ibid.*, 28, 291).

McCormick (2013, lk 28) iseloomustab uusi demokraatiaid nelja peamise teguriga. Need on riigid,

- 1) kus toimub kiire industrialiseerimine ja majandus on suunatud ekspordile;
- 2) kus areneb esindus- ja osalusdemokraatia;
- 3) mille inimarengu-, vaba kaubanduse ja Freedom House'i indeks on keskmine või kõrge;
- 4) mis rajavad stabiilset demokraatlikku valitsemissüsteemi (McCormick, 2013, lk 28).

Seega on uued demokraatiad riigid, kus on toimunud ja praegu veel toimub kiire majanduslik, sotsiaalne ja demokraatlik areng, mistõttu suunduvad need arenenud liberaaldemokraatia poole. Seega saab uuteks demokraatiateks pidada riike, mis on hakanud viimastel kümnenditel kiiresti arenema ning mis loovad üha stabiilsemaid riiklikke struktuure ja institutsioone, selleks et riigid ja nende demokraatlikud süsteemid oleksid kestlikud ka tulevikus.

1.3.Parlamentaarset ja presidentaalset süsteemi toimimine uutes demokraatias

1.3.1. Demokraatia tõhusus uutes demokraatias

Eelmises osas kirjeldatud uued demokraatiad on põhjalikumalt analüüsi vääriv uurimisvaldkond, sest ühelt poolt on neid riike üsna palju ning need on majanduslikult, sotsiaalselt ja demokraatlikult kiiresti maailmaareenile arenevad riigid, aga teisalt teatakse nende kohta võrdlemisi vähe. Meil puuduvad teadmised, miks on osa uusi demokraatiaid edukamad kui teised ning miks osas riikides ei jõua demokraatlik konsolideerumine lõpuni. Demokraatia edukust võivad mõjutada nii ajaloolised, poliitilised, sotsiaalsed, geograafilised, kultuurilised kui ka institutsionaalsed põhjused (Kasapović, 1996, lk 133). Bakalaureusetöös keskendutakse institutsionaalsetele põhjustele.

Institutsionaalsed põhjused valiti bakalaureusetöös demokraatia edukuse uurimiseks, sest Arend Lijphart (1991, lk 72) ja Matthew S. Shugart (1993, lk 30–32) on kirjeldanud valitsemissüsteemi kui ühte peamist mõjutustegurit. Lijphart (1991, lk 72) toob esile, et

uusi demokraatiasid ülesse ehitades tuleb lähtuda kahest fundamentaalsest valikust: valimissüsteemist ja valitsemissüsteemist. Shugart (1993, lk 30–32) nimetab samuti, et uue demokraatia arengu üks peamisi tunnuseid on valik presidentaalse ja parlamentaarse süsteemi vahel. Seega on uue demokraatiaga riike uurides ja neid võrreldes võimalik välja selgitada, kas demokraatia toimib paremini parlamentaarses või presidentaalses süsteemis.

1.3.2. Valitsemissüsteemide võrdlus

Schmitter ja Karl (1991) selgitavad, et demokraatia ei ole eraldiseisev ning ainulaadne institutsioon – demokraatial on palju erinevaid vorme ja kujusid (lk 76–77). Näiteks on neoliberaalse demokraatia eesmärk see, et riik sekkuks võimalikult vähe, samal ajal kui sotsiaaldemokraatlik lähenemine pooldab riigi suuremat sekkumist või äärmuslikumal juhul ka seda, et riigil on rohkem kollektiivset vara (*ibid.*). Küll aga ei saa otseselt väita, et üks on teisest parem – mõlemad on demokraatia vormid. Leif Kalev (2011) nimetab demokraatia kahe peamise alltüübina presidentaalset ja parlamentaarset süsteemi (lk 381–405). Bakalaureusetöös võetakse aluseks nimetatud süsteemid ja püütakse selgitada välja, kumb neist toimib uute demokraatiate näitel paremini.

Presidentaalses süsteemis valitakse presidenti enamasti otse ja täitevvõim on tema käes (Kalev, 2011, lk 384–385). President on sellise süsteemiga riigi peamine poliitikakujundaja ja parlamendil on tasakaalustav jõud (*ibid.*). Süsteemi peamised tunnused on järgmised: president valitakse kindlaks ametiajaks, president on täidesaatva võimu teostaja, president kujundab riigi välis- ja sisepoliitikat, parlamenti pole võimalik laiali saata, presidenti pole võimalik tagandada (v.a süüdimõistva otsuse korral, *ibid.*).

Presidentaalse süsteemi tugevustena nähakse stabiilsemat täidesaatvat võimu ja kiiremat otsuste tegemist, mis on eriti vajalik alles konsolideeruvas demokraatias (Kasapović, 1996, lk 122). Samuti on presidendil enamiku valijate toetus, mis tähendab seda, et seadusemuudatusi ja reforme on lihtsam ellu viia (Kalev, 2011, lk 387). Küll aga võib seda takistada olukord, kui parlamendis on opositsioon enamuses (*ibid.*). Peale selle võimaldab presidentaalne süsteem siduda poliitiliste otsuste vastutuse valitsuse ja valijate vahel, mis teeb süsteemi kaasahaaravamaks ja läbipaistvamaks (Kasapović, 1996, lk 122).

Ebasoodne on see, et kahe võimu vaheline pidev konkurents võib suurendada pingeid ja poliitilist vastandumist ning seetõttu ka otsustusprotsessi pikkust (Linz, 1990, lk 53–54). Tänu piiritletud ametiajale on enamik presidendi institutsioone vähepaindlikud ja võitja-võtab-kõik-süsteem soodustab süsteemi ühetaoliseks muutumist (*ibid.*, lk 54–56). See omakorda jätab poliitilistest otsustest välja etnilisi vähemusi ja sotsiaalseid grupe ning ohustab seetõttu demokraatia stabiilsust (Kasapović, 1996, lk 121). Peale selle võib tekkida olukord, kus valijate mandaadi tõttu kujuneb riigipeal ebaproportsionaalne ja ühepoolne võimutunnetus (Linz, 1990, lk 52–65; Kasapović, 1996, lk 122).

Parlamentaarset valitsemissüsteemi puhul moodustatakse parlament valitud erakondade alusel (Kalev, 2011, lk 388–389). Presidendil on seejuures esinduslik roll ja valitsust juhib peaminister (*ibid.*). Parlamentaarset süsteemi üks peamisi tunnuseid on parlament, mille valivad valijad ja mis moodustab valitsuse (*ibid.*). Peale selle on parlamendil võimalik valitsust ja peaministrit umbusaldada ning lisaks esinduslikule rollile kontrollib president uute seaduste vastavust põhiseadusele (*ibid.*). Parlamentaarsetes süsteemides tegelevad valitsus ja peaminister poliitika kujundamisega, samuti vastutavad nad selle eest (*ibid.*).

Parlamentaarset süsteemi tugevuseks peetakse erakondade suuremat arvu, mis soodustab võrdsemate erakondade olemasolu ja tänu sellele pluralistlikuma ühiskonna teket (Kalev, 2011, lk 388–390). Paindlikuma valitsemissüsteemi puhul saab vajaduse korral valitsust sujuvamalt vahetada ning valitsus saab kiiremini poliitiliste ja sotsiaalsete ülesannetega kohaneda – sellega puutub konsolideerumisprotsessis olev demokraatia kõige rohkem kokku (Kasapović, 1996, lk 121). Peale selle soosib parlamentaarne süsteem opositsiooni kaasamise, poliitilise koalitsiooni, läbirääkimiste, kompromisside ja konsensuse toel demokraatlike institutsioonide ja protseduuride paremat arengut (*ibid.*).

Ebasoodne on see, et paljude poolte tõttu võib otsuste tegemine olla aeganõudvam (Kalev, 2011, lk 392–393). Kasapović (1996) nendib, et parlamentaarsetes süsteemides võib selge vastutuse-süsteemi puudumine mõjutada paljude poliitiliste institutsioonide ja juhikohtade usaldusväärsust (lk 123). Peale selle võib parlamentaarsetes süsteemides saada suurema tõenäosusega võimule nõrk ja ebastabiilne valitsus, mis suurendab riigi ebastabiilsust ja -kindlust (*ibid.*).

1.3.3. Parlamentaarne ja presidentaalne süsteem uutes demokraatias

Linz (1985, lk 5–6) toob esile, et presidentialism esitleb poliitilise protsessi jäikust ja parlamentarism poliitilise süsteemi paindlikkust. Presidentaalne süsteem vähendab osaliselt poliitilist ebakindlust ja ettearvatust (*ibid.*). Seevastu parlamentaarsetes süsteemides, kus on rohkem pooli, parteisid ja parteide juhte, on võimalik teha ka valimiste vahel alusmuudatusi, ümberkorraldusi ning ka valitsusjuhti välja vahetada (*ibid.*). Seega soosivad tugev võim ja ennustatavus presidentialismi (*ibid.*). Ent ettearvamatud sündmused, näiteks võimuesindaja surm või kiiresti muutuv olukorras vastu võetud otsuste tõsised vead, võivad muuta presidendi loodud valitsuse vähem ettearvatuks ja nõrgemaks (*ibid.*). Peaministri loodud valitsuses saab aga autoriteeti ja demokraatlikku

legitiimsust usaldushääletusega alati tugevdada (Linz, 1985, lk 5–6). Linz lisab, et režiimi siirde- ja konsolideerumisprotsessi ajal on presidentialism problemaatilisem, sest parlamentaarne süsteem on paindlikum, tänu millele saadakse vastused kiiresti muutuvast olukorras (*ibid.*).

Lijphart (1991) ütleb, et kuigi poliitikateadlased kalduvad arvama, et pluralistlik süsteem (näiteks USAs ja Suurbritannias) soodustab kvaliteetset demokraatiat ja valitsuse tõhusust, siis tegelikkus on teistsugune (lk 80–82). Enamasti on demokratiseeruvate riikide puhul tegu mingis osas killustunud (näiteks etniliselt, religioosselt või majanduslikult) ühiskonnaga, millel on vaja tõhusamaks arenguks leppedemokraatiat ja kompromisse (*ibid.*). Leppedemokraatia ja kompromisside puhul on vaja võimalikult paljude eri rühmade esindajate kaasamist poliitilisse otsustusprotsessi, mis presidentiaalse süsteemi korral kuulub enamasti ainult ühele etnilisele rühmale (*ibid.*). Ka Kasapovići (1996) sõnul toimib konsolideeruva demokraatiaga riikides paremini paindlikum parlamentaarne süsteem, mis soosib kiiremat kohanemist eri poliitiliste ja sotsiaalsete probleemidega (lk 121). Peale selle soodustab parlamentaarne süsteem demokraatlikus siirdes olevates riikides eri demokraatlike institutsioonide ja protseduuride teket (*ibid.*). Alles arenevates riikides, kus demokratiseerumine võib tekitada ühiskonnas suuri erinevusi, on parlamentaarne valitsemissüsteem koos proportsionaalsete valimistega kõige sobivam, sest see tagab suurema poliitilise esindatuse, vähemuste kaitse ja valijate aktiivsuse (Lijphart, 1991, lk 80–82).

Siiski nendib Kasapović (1996), et kuigi teoreetilise analüüsi tulemusena soosib parlamentaarne süsteem alles arenevate demokraatiade arengut, siis tema analüüsist selgus, et peale valitsemissüsteemi mõju on demokraatia edukuses mõju ka ajaloolistel, sotsiaalsetel, geograafilistel ja kultuurilistel teguritel (lk 133). José A. Cheibub (2006) rõhutab, et parlamentaarse demokraatiaga riigid püsivad küll kauem ja seetõttu sobiksid paremini ka uutele ja arenevatele demokraatiatele, aga presidentiaalse süsteemi ebastabiilsuse probleemiks pole mitte ainult selle konstitutsiooniline struktuur, vaid ka sealne autoritaarne pärand (lk 172–174). Sellest tulenevalt võivad täidesaatva ja seadusandliku võimu vahele tekkida pinged, mis vähendavad demokraatlikku stabiilsust ja soosivad pigem parlamentaarset süsteemi (*ibid.*, lk 173–174). Seega sõltub demokraatia areng peale valitsemissüsteemi ka teistest teguritest, mille koosmõjul moodustub riigi demokraatlik, sotsiaalne ja majanduslik arengustaadium. Kuivõrd

varasemate tööde põhjal selgub, et demokraatia arengut mõjutab keskse tegurina valitsemissüsteem, keskendutakse bakalaureusetöös kompaktsuse huvides sellele.

Linzi (1985, lk 5–6), Lijpharti (1991, lk 80–82), Kasapovići (1996, lk 121) ja Cheibubi (2006, lk 172–174) analüüside põhjal võib väita, et parlamentaarne valitsemissüsteem soodustab demokraatlikku arengut paremini kui presidentaalne süsteem. Äsja mainitud autorite kirjanduse põhjal esitatakse alljärgnevad põhjused, miks toimib parlamentaarne süsteem uutes demokraatiates paremini:

- 1) poliitiline süsteem on kiiresti muutuvas olukorras paindlik ja tänu sellele saab ka valimiste vahel eri alusmuudatusi ja ümberkorraldusi teha;
- 2) autoriteeti ja demokraatlikku legitiimsust saab usaldushääletusega alati tugevdada;
- 3) enamasti vajavad killustunud uued demokraatiad demokraatlikuks arenguks leppedemokraatiat ja kompromisse, mis on parlamentaarses süsteemis paremini esindatud;
- 4) parlamentaarne valitsus tagab alles arenevates demokraatiates parema poliitilise esindatuse, vähemuste kaitse ja valijate aktiivsuse.

Lähtudes eelnevast, seatakse bakalaureusetöö hüpoteesiks, et **uute demokraatiate puhul on demokraatia edukam parlamentaarses valitsemissüsteemis.**

2. METODOLOOGIA

Bakalaureusetöö empiiriline osa koostati Most Similar Systems Designi (MSSD) meetodit kasutades. Selle järgi võrreldakse sarnaseid juhtumeid, kus üks tegur on erinev, mistõttu on ka lõpptulemus erinev. See meetod pole kindlasti ideaalne, sest peale valimissüsteemi erinevuse on riikide vahel teisigi erinevusi. Keskendudes ainult peamistele uurimusega seotud mõjutusteguritele, leiti siiski võimalikult sarnased näiteriigid, mis loovad võimaluse teooriast tulenevat hüpoteesi kontrollida.

2.1. Valim

Bakalaureusetöö näiteriikideks valiti India ja Brasiilia. Mõlemad riigid kategoriseeruvad McCormicku (2013) maailmajaotuse kohaselt uuteks demokraatiateks (lk 291). Selleks et kontrollida riigi demokraatliku süsteemi edukust, peavad riigid olema muude tegurite poolest võimalikult sarnased, ainult sellisel juhul saab demokraatliku edukuse erinevuse põhjus olla valitsemissüsteemis. Mõlemas riigis järgitakse üht suuremat religiooni, mis India puhul on hinduism (~ 80% elanikel) ja Brasiilia puhul kristlus (~ 88% elanikel). Ühe suure religiooni tõttu on mõlemas riigis ühiskondlik killustatus väiksem ja seetõttu tõenäolisemalt ka tõhusam demokraatlik areng. Peale selle on mõlemad riigid föderaalsed ja nii inimeste arvult kui ka pindalalt maailma mõistes suurriigid. Nii India kui ka Brasiilia on võimelised iseseisvalt formuleerima ja rakendama eri poliitikat, mis aitaks riiki üleilmastuva maailma majandusprobleemide lahendamisel (Pedersen, 2008, lk 35). Selle peamine põhjus on riigisisest võrdlemisi hästi arenenud erisugused ettevõtlusharud (*ibid.*). Seega on mõlemad riigid oma poliitilistes otsustes majanduslikus mõttes võrdlemisi iseseisvad, mis soosib samuti suurel määral demokraatia arengut. Majandusarengut toetab ka mõlema riigi väga hea ligipääs maailmamerele. Peale selle algas mõlemas riigis samal ajal (1990ndatel) suurem demokratiseerumine ja riikides toimib mitmeparteisüsteem. Nende puhul on aga üks suuri erinevusi valitsemissüsteem: Indias on see parlamentaarne ja Brasiilias presidentaalne.

Tabel 1. India ja Brasiilia võrdlus CIA (2021a), CIA (2021b), McCormicku (213, lk 291) ja Pedersenini (2008, lk 35, 38) põhjal

Tegur	Riik	
	India	Brasiilia
McCormicku jaotus	Uus demokraatia	Uus demokraatia
Religioon	Üks suur religioon: ~ 80% hinduism	Üks suur religioon: ~ 89% kristlus
Riigitüüp	Föderaalne riik	Föderaalne riik
Suurus	Maailma mõistes suurriik: 1,3 mld inimest, pindala 3,3 mln km ²	Maailma mõistes suurriik: 213 mln inimest, maismaa pindala 8,4 mln km ²
Poliitilis-majanduslikud otsused	Iseseisvad	Iseseisvad
Asukoht	Väga hea ligipääs maailmamerele	Väga hea ligipääs maailmamerele
Demokratiseerumine	Poliitika ja majandus hakkasid liberaliseeruma 1990ndatel	Poliitika ja majandus hakkasid liberaliseeruma 1990ndatel
Parteisüsteem	Mitmeparteisüsteem	Mitmeparteisüsteem
Valitsemissüsteem	Parlamentaarne süsteem	Presidentaalne süsteem

2.1.1. India

India on föderaalne parlamentaarse riigisüsteemiga vabariik (McCormick, 2013, lk 343). Riik iseseisvus 1947. aastal Suurbritannia võimu alt ja see soosis parlamentaarse süsteemi kasutuselevõttu (*ibid.*, lk 348). Pärast iseseisvumist valitses ligi 40 aastat riiki Congressi partei, mistõttu oli riigis võimalik poliitilisi otsuseid kiiremini teha, aga seetõttu vähenes poliitiline pluralism ja riigi areng ka laiemalt (*ibid.*). 1990ndate lõpus võimule saanud BJP (Bharatiya Janata Party) partei kaasas koalitsiooni ka väiksemad parteid, mistõttu hakkasid peale demokraatia kiiremini arenema ka tehnoloogia- ja tööstussektor (*ibid.*, lk 348–350).

Indias teostab täidesaatvat võimu peaminister koos teiste ministritega ja seadusandlikku võimu kahekojaline parlament (McCormick, 2013, lk 360–361). Kuueks aastaks valitav

Rajya Sabha (ülemkoda) esindab osariike ja territooriumi ja selles on 245 liiget (*ibid.*, lk 360). Viieks aastaks valitav Lok Sabha (alamkoda) esindab inimesi ja selles on 545 liiget (*ibid.*, lk 361). Parlamendis algab uue seaduse loomine alamkojast, misjärel liigub seadus edasi ülemkotta ning sealt edasi presidendile kinnitada (*ibid.*, lk 360–361). India presidendi peamised ülesanded on esindada riiki ning kaitsta ja säilitada selle põhiseaduslikku korda (*ibid.*, lk 355–356).

2.1.2. Brasiilia

Brasiilia on föderaalne presidentaalse valitsemissüsteemiga vabariik (Souza, 2005, lk 76). Riik vabanes Portugali võimu alt 1822. aastal ja võttis esimese põhiseaduse vastu 1824. aastal (*ibid.*, lk 77). Sellele järgnesid nii demokraatlik areng kui ka autokraatia ja sõjaväeline režiim (*ibid.*, lk 76). Brasiilia võttis aastate jooksul vastu seitse põhiseadust ning viimane, 1988. aastal vastu võetud konstitutsioon tagas riigis tagasitee demokraatia poole (*ibid.*, lk 76–77).

Brasiilias teostab seadusandlikku võimu kongress, mis koosneb esindajatekojast ja senatist (Souza, 2005, lk 86). Kaheksaks aastaks valitud senatis on kokku 81 senaatorit 27st föderaalset üksusest (*ibid.*). Neljaks aastaks valitud esindajatekojas on 513 liiget (*ibid.*). Täidesaatvat võimu teostavad riigis president ja ministrid (*ibid.*). President saab konstitutsiooni järgi seaduseid algatada ja kongressi loodud seaduseid vetostada (*ibid.*, lk 86–87).

2.2. Metoodika kirjeldus

Lijphart (1991) hindab demokraatia kvaliteeti nelja peamise demokraatliku normi järgi: esinduslikkus, vastutus, võrdsus ja osalus (lk 75). Nimetatud tegurite hindamiseks kasutatakse selles töös Varieties of Democracy andmebaasi (edaspidi: V-dem), mille peamine eesmärk on mõõta demokraatia põhitõdesid (V-Dem, 2021a). Lijpharti nimetatud normide hindamiseks sobivad töö autori hinnangul V-Demi (2021b) loodud deliberatiivne indeks, valimisdemokraatia indeks ja liberaaldemokraatia indeks. Lijpharti (1991) sõnul on demokraatia tegeliku tulemuslikkuse ja edukuse mõõtmiseks raske leida kvantitatiivseid mõõdikuid (lk 76). Siiski esitab ta ühe variandina, et võib mõõta riigi meeleavalduste arvu (*ibid.*). Siinses töös kasutatakse riigi meeleavalduste mõõtmiseks maailma sündmuste, keelte ja toonide andmebaasi (Global Database of Events, Language,

and Tone; edaspidi: GDELT) loodud uudiste analüüsimise statistikat (GDELT, 2021). Analüüsides protestide intensiivsust, on võimalik näha riigis elavate inimeste meelsust valitsemissüsteemi vastu, mis ühtlasi peegeldab valitsemissüsteemi edukust. Peale selle on töö autori hinnangul võimalik demokraatia edukust mõõta inimarengu indeksiga (Human Development Index, HDI). Inimarengu indeks võtab kokku inimeste tervise, teadmised ja elustandardid (UNDP, 2021a). Seega on analüüsi sõltumatu muutuja valitsemissüsteem, millel on kaks väärtust: parlamentaarne ja presidentaalne süsteem. Sõltuv muutuja on demokraatia edukus, mida siinses töös mõõdetakse mõlema riigi deliberatiivset indeksit, valimisdemokraatia indeksit, liberaaldemokraatia indeksit, inimarengu indeksit ja protestide intensiivsust võrreldes.

Deliberatiivse demokraatia indeks (Deliberative Democracy Index) mõõdab poliitilisi protsesse, mis sisaldavad endas poliitiliseks tegelikkuseks ja otsusteks jõudvaid avaliku tasandi ja kodanike ideid (V-dem, 2021b). Samuti hindab see indeks eri tasandite vahel riigis toimuvat sisulist ja edasiviivat arutelu, mis soodustab poliitilist pluralismi (*ibid.*). Seega on selle indeksiga võimalik mõõta Lijpharti esitatud demokraatia kvaliteeti hindavaid osalus- ja võrdsuse normi.

Valimisdemokraatia indeks (Electoral Democracy Index) koondab endas võimu vastutust valijate ees (V-dem, 2021b). Seda hinnatakse valimiste ja konkurentsivabaduse, poliitiliste ja sotsiaalsete organisatsioonide vabaduse ning pressi- ja sõnavabaduse alusel (*ibid.*). Seega saab tänu valimisdemokraatia indeksile mõõta Lijpharti esitatud vastutuse ja võrdsuse normi.

Liberaaldemokraatia indeks (Liberal Democracy Index) sisaldab endas indiviidide ja vähemuste õiguste kaitset riigi ja enamuse võimu türannia ees (V-dem, 2021b). Peale selle sisalduvad indeksis valitsusele seatud piirangud, mis tulenevad kaitstud tsiviilõigusest, tugevatest seadustest, iseseisvast kohtusüsteemist ja riigikontrollist, mis kõik koos piiravad riigi täidesaatvat võimu (*ibid.*). Seega saab selle indeksiga mõõta Lijpharti esitatud esinduslikkuse ja võrdsuse normi.

V-demi andmebaasis kasutatakse indeksite hindamisel vahemikku 0–1, kus 0 tähistab indeksi täielikku puudumist ja 1 demokraatlikku ideaali (V-dem, 2021b). Peale selle on joonistele lisatud usaldusvahemik (ingl *confidence rating*), mis näitab indeksi väärtuse

potentsiaalset kõikumisvahemikku (V-dem, 2021b). Seega, mida suurem on usaldusvahemik, seda rohkem võib konkreetne väärtus tegelikkuses varieeruda.

Inimarengu indeksi jaoks on mõõdetud kolme peamist tegurit: tervis, haridus ja elustandard (UNDP, 2021a). Tervisenäitaja arvutatakse oodatava eluea kaudu, haridust analüüsitakse täiskasvanute koolis käidud aastate ja laste eeldatava koolis käimise aja järgi (*ibid.*). Inimarengu indeksi elustandard arvutatakse rahvamajanduse kogutulu põhjal (*ibid.*). HDI andmed on vahemikus 0–1, kus 0 tähistab väga madalat ja 1 väga kõrget inimarengut (*ibid.*). Seega, kui analüüsida inimarengu indeksit, on näha, kuidas on riigi valitsemissüsteem mõjutanud tervise- ja haridussektorit ning elustandardit, mis otseselt mõjutavad inimeste heaolu.

GDELT (2021) on andmebaas, mis seirab ja koondab maailma meedias avaldatud uudiseid alates 1979. aastast. Üleilmset protestide intensiivsust koostatakse meetodil, mis võtab arvesse kõik maailma meedias mainitud ühe kuu sündmused ja mõõdab, mitu protsenti neid uudiseid oli seotud protestidega (*ibid.*). Kui võtta andmetest välja eraldiseisvate riikide statistika, on näha, mitu protsenti ühe riigi uudiseid on põhiliselt seotud meeleavalduste või protestidega. Andmebaasi idee taga on põhimõte, et 1000 inimesega protestil, mida kajastatakse vähe, on palju väiksem mõju ühiskonnale kui 100 inimesega protestil, mida kajastatakse meedias palju (*ibid.*). Kui riigi elanikud pole sealse valitsemissüsteemi ja sellest tulenevate poliitiliste otsustega rahul, siis on see üks indikaator, mis näitab, et demokraatia ei ole elanike hinnangul edukas ega toimiv. Seega on üleilmse protestide intensiivsuse näitaja abiga võimalik hinnata, milline on riigis olevate inimeste meelsus riigi valitsemissüsteemi vastu.

Analüüsi ajavahemikuks valiti 1983.–2020. aasta. Selle peamiseks põhjuseks on asjaolu, et nii India kui ka Brasiilia suurem demokraatlik areng algas 1980ndate lõpus ja 1990ndate alguses. Seega saadakse töös analüüsida andmeid enne laiema demokraatliku arengu algust ja selle jooksul toimunud muutusi. Kuigi V-demi andmebaasi statistika pärineb 20. sajandi algusest ja GDELTi andmebaasi statistika 1979. aastast, keskendub töö autor kompaktsuse huvides ajavahemikule, kui riigis hakkas toimuma laiem demokraatlik areng. Inimarengu indeksit analüüsib töö autor alates 1990. aastast, sest varasemast perioodist andmed puuduvad.

3. EMPIIRILINE ANALÜÜS

3.1. Deliberatiivse demokraatia indeks

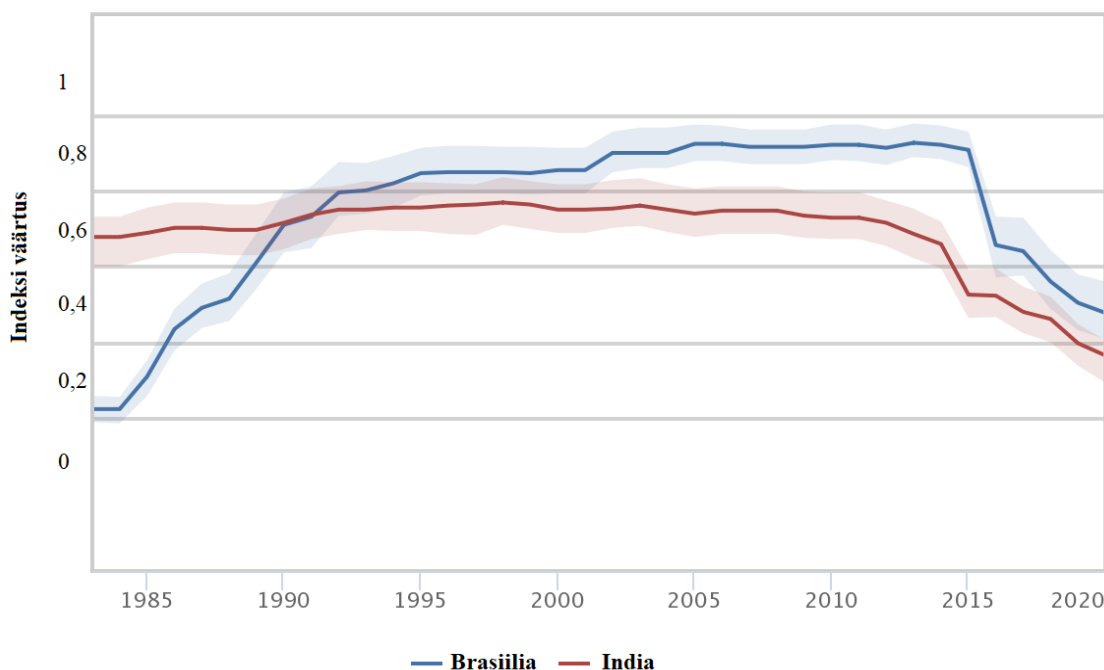
1983. aastal, kui riikides polnud veel suurem demokraatlik areng alanud, oli Brasiilia deliberatiivse demokraatia indeksi väärtus (0,13) märksa väiksem kui India indeksi väärtus (0,58; vt joonis 1). Seda selgitab 1964.–1985. aastal Brasiilias valitsenud ebademokraatlik sõjaväeline võim (BBC, 2021a). Indias oli seevastu samal ajal võimal demokraatlikum Congressi partei (BBC, 2021b). Seega oli analüüsitava perioodi alguses Indial märksa parem eri tasandite (avalik sektor, erasektor ja kodanikuühiskond) vaheline koostöö ning kodanike ja avaliku sektori ideed said suuremas mahus poliitiliseks tegelikkuseks.

Aastatel 1984–1990 suurenes märkimisväärselt Brasiilia deliberatiivse demokraatia indeksi näitaja (0,13–0,61) ja jõudis Indiaga samale tasemele (vt joonis 1). Samas ajavahemikus suurenes India näitaja 0,04 punkti võrra ning jäi ka samasse usaldusvahemikku, mis tähendab, et deliberatiivse demokraatia arengut sel perioodil Indias sisuliselt polnud. Brasiilia kiiret deliberatiivse demokraatia indeksi arengut toetasid riigis toimunud demokraatlikud protsessid. Näiteks valiti 1985. aastal esimene president tsiviilisikute seast ja 1988. aastal võeti kasutusele uus konstitutsioon (BBC, 2021a). Perioodil 1990–2013 oli India deliberatiivse demokraatia arengutase peaaegu ühtlases vahemikus ja kõikus ainult 0,08 punkti võrra. 1998. aastaks saavutas näitaja kõrgeima taseme (0,67), sellele järgnes stabiilne langustrend, mis lõppes 0,59 punktiga. Sellesse vahemikku jäi ka 1998. aasta BJP võimuletõus, mis tänu rohkemate erakondade kaasamisele aitas kaasa pluralistlikuma ühiskonna tekkele (McCromick, 2013, lk 350). Brasiilias suurenes aastatel 1990–2013 indeksi stabiilselt (0,61–0,83) ning saavutas tipu (0,83) 2005. ja 2013. aastal. Seega võib järeldada, et Brasiilia presidentaalne valitsemissüsteem suurendas ajavahemikus 1990–2013 märgatavalt rohkem deliberatiivse demokraatia indeksit võrreldes Indiaga ning peale selle oli Brasiilia näitaja samal perioodil 0,05–0,24 punkti võrra suurem.

Perioodil 2013–2020 jätkus India puhul indeksi vähenemine (0,59–0,27, vt joonis 1). Kõige suurem kahanemine oli ajavahemikus 2014–2015, kui näitaja vähenes 0,56st 0,43ni. Aastatel 2013–2020 oli Brasiilia indeksi kahanemine märgatavalt suurem (0,81–

0,31), ent oli siiski 2020. aastal 0,04 punktiga India indeksist suurem. Tähele tuleb panna, et selle perioodi lõpus kattusid mõlema riigi usaldusvahemikud. Seega oli Brasiilia deliberatiivse demokraatia indeks küll 2020. aastaks 0,04 punkti võrra Indiast suurem, aga statistiliselt kattusid riikide indeksite tulemused osaliselt ja see näitab, et mõlemad riigid olid perioodi lõpus enam-vähem samas arengustaadiumis.

Analüüsid India ja Brasiilia deliberatiivse demokraatia indeksit, selgub, et alates demokraatliku arengu algusest kuni 2013. aasta languseni olid Brasiilia näitajad 0,05–0,24 punkti võrra suuremad kui India näitajad. Siiski oli selle ajavahemiku esimeses pooles usaldusvahemike kattumist, mis näitab, et riikide vahel polnud tuntavat erinevust. Peale selle oli Brasiilia puhul nii deliberatiivse demokraatia indeksi kasv kui ka kahanemine märgatavalt suurem kui India puhul ning see näitab presidentaalset valitsemissüsteemi suuremat ebastabiilsust. Hoolimata indeksi suuremast ebastabiilsusest olid Brasiilia näitajad palju suuremad ning seetõttu toetas sealne presidentaalne valitsemissüsteem paremini deliberatiivse demokraatia arengut.

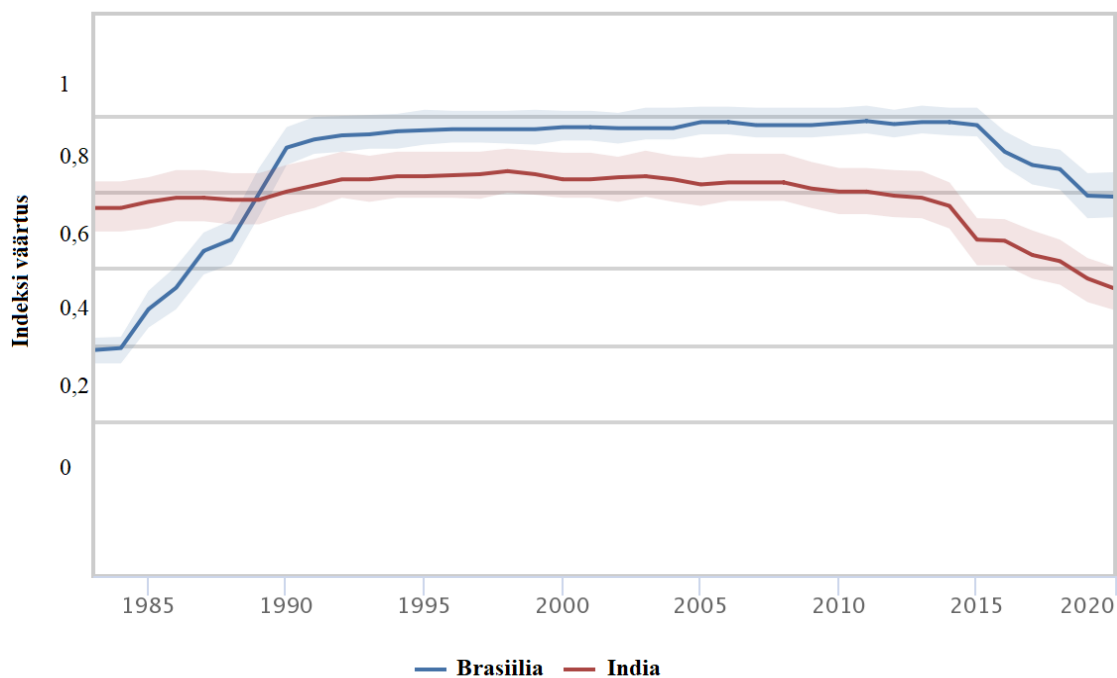

Joonis 1. Deliberatiivse demokraatia indeks aastatel 1983–2020, koostatud V-dem Variable Graph Tooliga (V-dem 2021b), kohandatud eestikeelseks

3.2. Valimisdemokraatia indeks

Sama moodi nagu deliberatiivse demokraatia indeksi puhul selgub, et valimisdemokraatia indeksi kasv oli ajavahemikus 1983–1989 Brasiilias (0,29–0,7) märkimisväärselt suurem kui Indias (0,66–0,68, vt joonis 2). Selle üks põhjuseid võib olla sama, mis eelmise analüüsitud indeksi puhul: India varasem demokraatlik areng ja Brasiilia ebademokraatlik sõjaväeline režiim (BBC, 2021a; BBC, 2021b). Perioodi 1989–2014 esimese kahe aasta jooksul toimus Brasiilias märgatav valimisdemokraatia indeksi kasv (0,7–0,85), millele järgnes stabiilselt kõrge tase (0,85–0,88) perioodi lõpuni. Indias suurenes perioodi 1989–2014 esimese viie aasta jooksul indeks (0,68–0,76), millele järgnes kuni perioodi lõpuni indeksi kahanemine (0,76–0,67). Seega kasvas selle perioodi jooksul Brasiilia indeks pidevalt ja India indeks kahanes veidi. Peale selle oli Brasiilia indeks aastatel 1989–2014 0,11–0,21 punkti võrra India omast suurem ja ka usaldusvahemik ei kattunud nende puhul. Aastatel 2014–2020 kahanes mõlema riigi indeksi väärtus: Brasiilia indeks vähenes 0,19 punkti ja India oma 0,22 punkti võrra.

Võrreldes Brasiilia ja India valimisdemokraatia indeksit, selgub, et 1990. aastal olid nende indeksid võrdsed ja sellele järgnes Brasiilia indeksi stabiilne kasv järgneva 24 aasta jooksul (vt joonis 2). Aastatel 1990–2014 oli Indias valimisdemokraatia indeks üsna stabiilne ja keskmiselt 0,16 punkti võrra väiksem kui Brasiilia oma. Aastatel 2014–2020 vähenes nii India (0,22) kui ka Brasiilia (0,19) indeks märkimisväärselt. Perioodi lõpuks oli Brasiilia indeks India omast suurem 0,14 punkti võrra, samuti polnud usaldusvahemike kattuvust. Vastupidi deliberatiivsele indeksile oli Brasiilia valimisdemokraatia indeksi kahanemine viimasel viiel aastal väiksem võrreldes Indiaga. Seega, kokkuvõtlikult toimis uutes demokraatiates valimisdemokraatia paremini presidentaalses süsteemis.

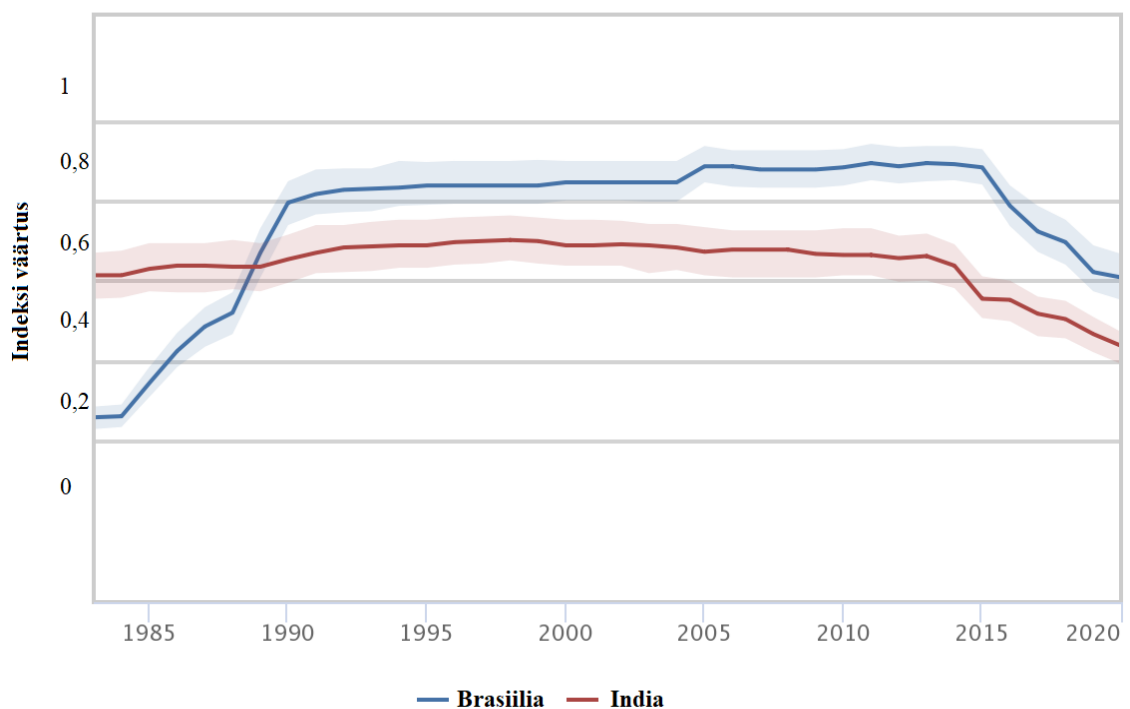

Joonis 2. Valimisdemokraatia indeks aastatel 1983–2020, koostatud V-dem Variable Graph Tooliga (V-dem 2021b), kohandatud eestikeelseks

3.3. Liberaaldemokraatia indeks

Nii nagu varasemate indeksite puhul oli Brasiilia liberaaldemokraatia indeks aastatel 1983–1989 suures kasvutrendis (0,16–0,57; vt joonis 3). India liberaaldemokraatia indeks oli samal perioodil stabiilne (0,52–0,54) ja see jäi ka samasse usaldusvahemikku. Aastatel 1989–2013 suurenes Brasiilia indeks 0,16 punkti võrra, samal ajal kasvas India indeks 0,05 punkti võrra. Aastatel 1993–2014 järgnes Brasiilia indeksi stabiilne kasvutrend (0,73–0,79), mis saavutas oma tipu (0,8) 2011. ja 2013. aastal. India liberaaldemokraatia indeks oli aastatel 1993–2014 alguses väikeses kasvutrendis, sellele järgnes langustrend, mis jõudis 2014. aastaks samale tasemel 1989. aasta indeksi näiduga (0,54). Aastatel 2014–2020 vähenes indeks mõlemas riigis: Brasiilia puhul 0,28 punkti ja India puhul 0,2 punkti võrra. Hoolimata kiiremast langusest oli Brasiilia liberaaldemokraatia indeks 2020. aastal 0,17 punkti võrra India omast suurem, ilma et usaldusvahemikud kattuksid.

Seega oli nii analüüsitava perioodi algusaastatel kui ka järgneva 25 aasta jooksul Brasiilia liberaaldemokraatia indeksi kasv märkimisväärselt suurem kui India oma (vt joonis 3). Lisaks kasvule oli ka Brasiilia näitaja pärast demokratiseerumise algust alati 0,14–0,25 punkti võrra suurem kui India liberaaldemokraatia indeks. Analüüsi viimasel kuuel aastal vähenes mõlema riigi liberaaldemokraatia indeks märkimisväärselt. Brasiilia näitaja kahanes küll rohkem, aga indeks oli vaadeldava perioodi lõpuks 0,17 punkti võrra India omast suurem. Kuigi Brasiilia liberaaldemokraatia indeks oli ebastabiilsem, oli kokkuvõtvalt uute demokraatiate puhul presidentaalses valitsemissüsteemis liberaaldemokraatia edukam kui parlamentaarses valitsemissüsteemis.

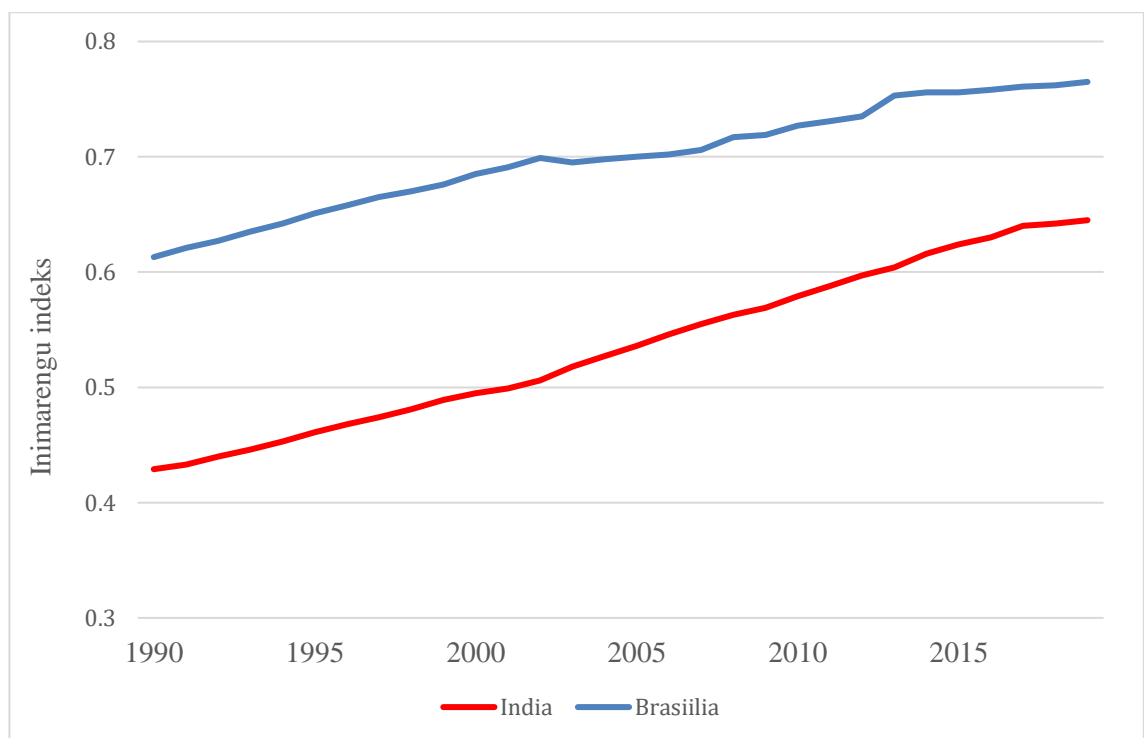
Joonis 3. Liberaaldemokraatia indeks aastatel 1983–2020, koostatud V-dem Variable Graph Tooliga (V-dem, 2021b), kohandatud eestikeelseks

3.4. Inimarengu indeks

Vaatlusperioodi alguses 1990. aastal oli India inimarengu indeks 0,18 punkti võrra Brasiilia näitajast väiksem (vt joonis 4). Seega olid riigid inimarengu taseme poolest perioodi alguses eri staadiumis, mis näitab, et India varasem demokraatlik areng oli inimarengu poolest aeglasem kui Brasiilias, kus oli varem võimul sõjaväeline režiim.

Aastatel 1990–2019 suurenes India inimarengu indeks stabiilselt (0,43–0,65), mis tähendab, et 29 aasta kasv oli 0,22 punkti. Brasiilias oli inimarengu indeksi kasv 0,61–0,77, 29 aasta jooksul 0,17 punkti. Aastatel 2002–2013 oli Brasiilias väiksemal määral indeksi kõikumist, kuid pikemas perspektiivis jätkas indeks tõusutrendi. Vaadeldava perioodi vältel oli Brasiilia inimarengu indeks suurem kui India oma ja see näitab, et kuigi India indeks kasvas rohkem, oli Brasiilia presidentaalne süsteem inimarengu poolest siiski kõrgemal ehk toimis paremini.

Hinnates inimarengu indeksi kasvu, selgub, et parlamentaarse süsteemiga India on teinud suurema arengu kui presidentaalne Brasiilia (vt joonis 4). Seega soosib parlamentaarne valitsemissüsteem selliselt vaadelduna inimarengu kasvu rohkem kui parlamentaarne süsteem. Kuna aga inimarengu indeksi kasvu vahe on võrdlemisi väike (0,06 punkti), tuleks töö autori hinnangul vaadata pigem väärtuste läbivat vahet, mis perioodi jooksul kõikus vahemikus 0,12–0,2 punkti. See tõestab, et inimarengu indeksi kohaselt toimib Brasiilia paremini. Seega toimib analüüsitava riikide näitel presidentaalne valitsemissüsteem tervise, hariduse ja elustandardi valdkonnas paremini kui parlamentaarne valitsemissüsteem.

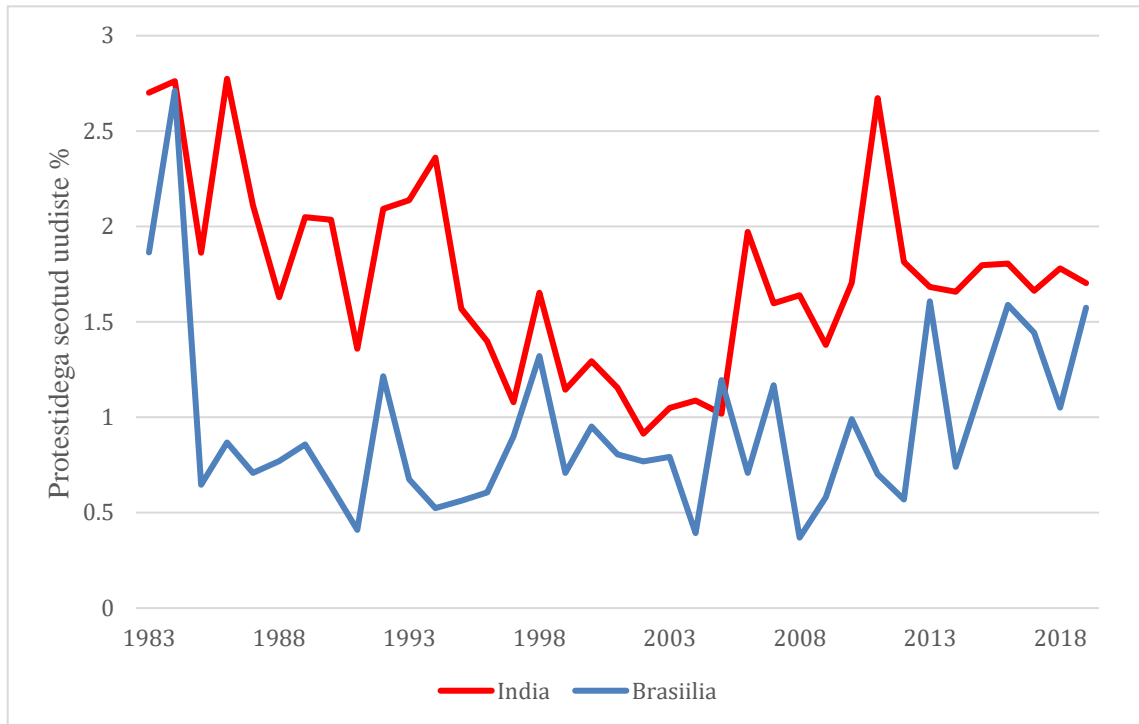
Joonis 4. Inimarengu indeks aastatel 1990–2019, koostatud UNDP (2021b) põhjal

3.5. Protestide intensiivsus

Aastatel 1983–2019 oli Brasiilia protestide intensiivsus (sealses meedias avaldatud protestiga seotud uudiste protsent) vahemikus 2,7% (1984) kuni 0,37% (2008, vt joonis 5). 1985. aastal langes protestide intensiivsuse näitaja riigis märkimisväärselt (0,64%), peale seda oli intensiivsuse kõikumine stabiilsem, jäädes vahemikku 0,37–1,6%. Aastatel 1983–2019 püsis India protestide intensiivsuse näitaja vahemikus 2,77% (1986) kuni 0,91% (2002). Seega oli kogu perioodi vältel toimunud intensiivsuse protsendi kõikumise poolest India näitaja (1,86%) väiksem, kui Brasiilia oma (2,33%). Kui aga vaadelda perioodi 1985–2019, selgub, et ajavahemikes 1985–1997 ja 2006–2015 oli riikidevaheline protsent selgelt lahus ning India näitaja suurem kui Brasiilia näitaja. Ajavahemikes 1997–2005 ja 2016–2019 olid mõlema riigi näitajad üksteisele väga lähedal ning osaliselt ka kattusid, mis ei näita olulist erisust riikide vahel. Kui aga vaadata graafikute trendi, siis Brasiilia puhul toimus pärast 1985. aasta suurt langust kuni perioodi lõpuni protestide intensiivsuse väike tõus. India puhul oli trend esimese 20 aasta jooksul languses, kuid sellele järgnes samuti tõus. Peale selle oli vaadeldava perioodi keskmine protestidega seotud uudiste protsent Indias 1,73% ja Brasiilias 0,95%. Seega oli keskmise näitaja vahe riikidel 0,78%, mis tähendab, et riikides toimuvate protestide intensiivsuse vahel on seos.

Seega, vaadeldes kogu perioodi, selgub, et protestide intensiivsuse protsendi kõikumise poolest oli India näitaja Brasiiliast 0,37% võrra stabiilsem (vt joonis 3). Ühelt poolt saab sellest järeldada, et protestide intensiivsuse suurem ebastabiilsus oli presidentaalses valitsemissüsteemis. Samal ajal olid kogu perioodi jooksul (36 aastat) India näitajad Brasiilia näitajatest selgelt kõrgemal 21 aasta vältelt. Seega, teiselt poolt oli Indias vaadeldava perioodi jooksul protestide intensiivsus suurem. Hinnates graafikute trendi, selgub, et mõlemas riigis oli perioodi alguses protestide intensiivsuse langus (Brasiilia puhul kiirem ja India puhul aeglasem). Sellele järgnes enam-vähem võrdne tõusev trend, mis Brasiilia puhul algas 1985. aastal ja India puhul 2000. aastal. Sellest tulenevalt ei näita graafikute trend kummagi riigi otsest paremust protestide intensiivsuse kohta. Võrreldes riikide keskmist protestide intensiivsust, selgub, et Indias oli keskmiselt 0,78% suurem meedias protestide kajastamise intensiivsus kui Brasiilias, mis näitab küll riikidevahelist erinevust, aga statistiliselt ei olnud erinevus suur. Analüüs toob esile, et

Brasiilia presidentaalses valitsemissüsteemis oli protestidega seotud uudiseid vähem kui India parlamentaarses valitsemissüsteemis. Seega, ühelt poolt olid Brasiilia elanikud sealse valitsemissüsteemi ja sellest tulenevate poliitiliste otsustega rohkem rahul kui India elanikud ning see näitab presidentaalse süsteemi paremat toimimist. Teiselt poolt oli riikidevaheline statistiline erinevus üsna väike, mistõttu ei saa nende tulemuste alusel teha põhjapanevaid järeldusi.

Joonis 5. Protestide intensiivsuse osakaal aastatel 1983–2019 GDELTi (2021) andmete põhjal

3.6. Järeldused

Deliberatiivse demokraatia indeksi alusel saab väita, et presidentaalses Brasiilias oli perioodil 1983–2020 suurem indeksi kasv ja absoluutväärtus, kuid samal ajal oli Brasiilia indeksi väärtuste kõikumise poolest ebastabiilsem võrreldes parlamentaarse Indiaga. Presidentaalses süsteemis jõuavad avaliku sektori ja kodanike ideed rohkem poliitiliseks tegelikkuseks. Peale selle on ka presidentaalses süsteemis toimuv sisuline ja edasiviiv suhtlus eri tasandite vahel tõhusam. Seega on uute demokraatiate puhul deliberatiivne demokraatia presidentaalses süsteemis edukam.

Valimisdemokraatia indeksi alusel saab väita, et perioodil 1983–2020 olid nii indeksi kasv kui ka absoluutväärtus presidentaalses Brasiilias suuremad ja indeks oli samal ajal ka väärtuste kõikumise poolest stabiilsem võrreldes parlamentaarse India indeksiga. Seega on presidentaalses valitsemissüsteemis valimiste- ja konkurentsivabaduse, poliitiliste ja sotsiaalsete organisatsioonide vabaduse ning pressi- ja sõnavabaduse kaitse paremini tagatud. Seega on uute demokraatiate puhul valimisdemokraatia presidentaalses süsteemis edukam.

Liberaaldemokraatia indeksi analüüsi alusel saab väita, et perioodil 1983–2020 olid nii presidentaalse Brasiilia indeksi kasv kui ka absoluutväärtus läbivalt suuremad kui parlamentaarses Indias. Seega on uute demokraatiate puhul presidentaalses süsteemis tagatud indiviidide ja vähemuste õiguste kaitse riigi ees paremini kui parlamentaarses süsteemis.

Inimarengu indeksi analüüsi põhjal saab väita, et perioodil 1990–2019 oli indeksi kasvu poolest parlamentaarne India edukam kui presidentaalne Brasiilia. Kuna riikide indeksite kasvubahe oli võrdlemisi väike ja indeksite absoluutväärtuste vahe võrdlemisi suur, siis oli Brasiilia inimarengus edukam. Seega on uute demokraatiate puhul presidentaalne valitsemissüsteem tervise- ja haridussektori ning elustandardi arengus edukam kui parlamentaarne valitsemissüsteem.

Protestidega seotud uudiste protsentuaalse võrdluse alusel saab väita, et perioodil 1983–2019 oli presidentaalse Brasiilia protestide intensiivsus väiksem kui parlamentaarses Indias. Seega oli uute demokraatiate puhul sealsete inimeste hinnangul demokraatia presidentaalses süsteemis edukam, sest meedias kajastati vähem proteste. Samal ajal selgus, et kuna protsentuaalne vahe on võrdlemisi väike, siis ei saa selle tulemuse alusel põhjanevaid järeldusi teha.

Võrreldes analüüsis kasutatud nelja indeksit ja protestide intensiivsust omavahel, selgus, et nii deliberatiivse demokraatia indeks, valimisdemokraatia indeks kui ka liberaaldemokraatia indeks on sarnaste tulemustega, tõestades, et presidentaalne süsteem on uute demokraatiate puhul ja nimetatud indeksite alusel edukama demokraatiaga. Deliberatiivse demokraatia indeksi puhul esines kahe riigi vahelist usaldusvahemike kattumist kõige rohkem.

Nii valimisdemokraatia indeksi kui ka liberaaldemokraatia indeksi alusel saab väita, et riikide vahel oli statistiliselt oluline vahe, mis näitab selgelt, et uute demokraatiate puhul on demokraatia edukam presidentaalses süsteemis võrreldes parlamentaarse süsteemiga. Nii nagu teiste indeksitega näitasid ka inimarengu indeksi väärtused aastate jooksul, et presidentaalses süsteemis toimib demokraatia edukamalt. Kuigi inimarengu indeksite väärtused kasvasid sarnasel viisil, oli indeksite absoluutväärtuste poolest selge vahe, mille alusel saab väita, et demokraatia on edukam presidentaalses valitsemissüsteemis. Protestide intensiivsuse analüüsi põhjal saab väita, et võrreldes kõigi teiste näitajatega oli protestide intensiivsusel kõige väiksem riikidevaheline erinevus. Siiski tõestas ka see analüüs osaliselt demokraatia edukamat toimimist presidentaalses süsteemis.

Seega ei leidnud püstitatud hüpotees kinnitust. Deliberatiivse demokraatia, valimisdemokraatia, liberaaldemokraatia ja inimarengu indeksite ning protestide intensiivsuse põhjal saab väita, et **uute demokraatiate puhul on demokraatia edukam presidentaalses valitsemissüsteemis.**

KOKKUVÕTE

Bakalaureusetöös uuriti parlamentaarse ja presidentaalse valitsemissüsteemi toimimist uutes demokraatiates. Töö peamine eesmärki oli välja selgitada, kas demokraatia toimib paremini parlamentaarses või presidentaalses süsteemis ning seda uute demokraatiade näitel. Töös analüüsiti esialgu teiste autorite näitel valitsemissüsteemide toimimist uutes demokraatiates. Sellele järgnesid näiteriikide kirjeldus ja empiiriline analüüs, kus kasutati viit eri näitajat, et mõõta demokraatia edukust.

Töö teoreetilisest osast selgus, et uued demokraatiad on kiiresti maailmaareenile arenevad riigid, mida on praeguseks kokku 25. Neil riikidel on üha suurem mõju ühiskonnale ja seetõttu väärivad need ka rohkem tähelepanu. Samuti pandi teiste autorite analüüsi põhjal paika hüpotees: uute demokraatiade puhul on demokraatia edukam parlamentaarses valitsemissüsteemis.

MSSD meetodi põhjal valiti võimalikult sarnased riigid, milleks osutusid India ja Brasiilia. Empiirilise analüüsi perioodiks valiti aastad 1983–2020, mis andis võimaluse vaadelda mõlemat riiki enne suuremat demokraatlikku arengut ja ka hilisemal ajal.

Töö empiirilise osa tulemusena ei leidnud hüpotees kinnitust: deliberatiivse demokraatia, valimisdemokraatia, liberaaldemokraatia ja inimarengu indeksite ning protestide intensiivsuse põhjal saab väita, et uute demokraatiade puhul on demokraatia edukam presidentaalses valitsemissüsteemis. Seejuures oli statistiliselt kõige suurem riikidevaheline erinevus valimisdemokraatias, liberaaldemokraatias ja inimarengus. See tähendab, et presidentaalses süsteemis oli tervise, hariduse ja elustandardi areng märgatavalt parem, samuti oli eri õiguste ja vabaduste kaitse tunduvalt paremini arenenud. Väiksem riikidevaheline erinevus oli deliberatiivse demokraatia ja protestide intensiivsuse vahel. See tähendab, et riigi eri tasandite vaheline suhtlus ja protestide intensiivsuse vahe oli küll olemas, aga väiksem kui esimesel kolmel indeksil.

Töö peamine puudus on see, et analüüsitakse ainult ühte demokraatiat mõjutavat tegurit. See tähendab seda, et demokraatia edukusel on peale institutsionaalsete tegurite ka ajaloolised, poliitilised, sotsiaalsed, geograafilised ja kultuurilised põhjused. Seega ei saa selle töö alusel teha põhjapanevaid järeldusi presidentaalse süsteemi edukusest uutes demokraatiates, sest peale valitsemissüsteemi on ka teisi tegureid, mis demokraatia

edukust mõjutavad. Siiski tõestati bakalaureusetöös, et valitsemissüsteem on üks peamine demokraatia edukust mõjutav tegur. Peale selle saab puudusena esile tuua selle, et empiirilises analüüsis võrreldi ainult kahte riiki. Tulevastes uurimustes võiks analüüs sisaldada rohkem riike, sest nii saab tulemust suurema valimi peal kontrollida. Samuti võiks tulevikus kaaluda demokraatiat mõõtvate tegurite lisamist või väljavahetamist, sest näiteks protestide intensiivsuse puhul tuli esile võrdlemisi väike statistiline vahe.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. BBC. 2021a. „Brazil profile – Timeline“. <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-19359111> (külastatud 11.5.2021).
2. BBC. 2021b. „India profile – Timeline“. <https://www.bbc.com/news/world-south-asia-12641776> (külastatud 11.5.2021).
3. Cheibub, José A. 2006. „Presidentialism, Parliamentarism, and Democracy“. Cambridge: Cambridge University Press.
4. CIA. 2021a. „India – The World Factbook“. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/india/> (külastatud 8.5.2021).
5. CIA. 2021b. „Brazil – The World Factbook“. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/brazil/> (külastatud 8.5.2021).
6. Dahl, Robert A. 1971. „Polyarchy“. New Haven: Yale University Press.
7. Dahl, Robert A. 1998. „On Democracy“. Yale University Press.
8. Dalton, Russell J.; Shin, Doh C.; Jou, Willy. 2007. „Popular Conceptions of the Meaning of Democracy: Democratic Understanding in Unlikely Places“. <https://escholarship.org/uc/item/2j74b860#main> (külastatud 4.5.2021).
9. Denning, Michael. 2004. „Culture In The Age Of Three Worlds“ London: Verso.
10. GDELT. 2021. „Mapping Global Protest Trends 1979–2019 Through One Billion News Articles“. <https://blog.gdelproject.org/mapping-global-protest-trends-1979-2019-through-one-billion-news-articles/> (külastatud 8.5.2021).
11. Horowitz, Donald L. 1990. „Presidents vs. Parliaments: Comparing Democratic Systems“. *Journal of Democracy*, 1(4), pp. 73–79.
12. Huber, Evelyne; Rueschemyer, Dietrich; Stephens, John D. 1997. „The Paradoxes of Contemporary Democracy: Formal, Participatory and Social Democracy“. *Comparative Politics*, 29(3), pp. 323–342.

13. Kalev, Leif. 2011. „Valitsemiskorralduse üldmustrid demokraatiates“. Anu Toots, Leif Kalev (toim.), *Poliitika ja valitsemise alused*, lk 381–405. Tallinn: Maurus Kirjastus.
14. Kasapović, Mirjana. 1996. „Parliamentarism and Presidentialism in Eastern Europe“. *Politička misao*, 33(5), pp. 120–135.
15. Lijphart, Arend. 1991. „Constitutional Choices for New Democracies“. *Journal of Democracy*, 2(1), pp. 72–84.
16. Linz, Juan J. & Stepan, Alfred. 1996. „Problems of Democratic Transition and Consolidation“. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.
17. Linz, Juan J. 1985. „Democracy: Presidential or Parliamentary. Does it Make a Difference?“. https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNABJ524.pdf (külastatud 29.4.2021).
18. Linz, Juan J. 1990. „The Perils of Presidentialism“. *Journal of Democracy*, 1(1), pp. 51–69.
19. McCormick, John. 2013. „Comparative Politics in Transition“. Boston: Wadsworth.
20. Pedersen, Jørgen D. 2008. „Globalization, Development and the State: the Performance of India and Brazil Since 1990“. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
21. Price, Don K. 1943. „The Parliamentary and Presidential Systems“. *Public Administration Review*, 3(4), pp. 317–334.
22. Schmitter, Philippe C. & Karl, Terry Lynn. 1991. „What Democracy Is and Is Not“. *Journal of Democracy*, 2(3), pp. 75–88.
23. Shugart, Matthew S. 1993. „Of President and Parliaments“. *East European Constitutional Review*, 2(1), pp. 30–32.
24. Souza, Celina. 2005. „Federal Republic of Brazil“. In *Constitutional Structure and Change in Federal Countries*, John Kincaid and Alan Tarr (eds.). Montreal–Kingston: McGill–Queen’s University Press, pp. 76–102.

25. UNDP. 2021a. „Human Development Index“. <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi> (külastatud 8.5.2021).
26. UNDP. 2021b. „Human Development Index“. <http://hdr.undp.org/en/indicators/137506#> (külastatud 12.5.2021).
27. V-dem. 2021a. „About V-dem“. <https://www.v-dem.net/en/about/> (külastatud 8.5.2021).
28. V-dem. 2021b. „Variable Graph“. <https://www.v-dem.net/en/analysis/VariableGraph/> (külastatud 8.5.2021).

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Tõnis Edela,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Kas demokraatia toimib paremini presidentaalses või parlamentaarses süsteemis?

Analüüs uute demokraatiate näitel” („Does Democracy Work Better in the Presidential or Parliamentary System? Analysis on the Example of New Democracies”),

mille juhendaja on Liisa Talving,

reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace’is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons’i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;

4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tõnis Edela

Tartu, 17.05.2021